

IMPLICAȚIILE ROMÂNEȘTI ALE EVOLUȚIEI PROBLEMEI ORIENTALE ÎN DECENIILE 7-9 ALE SECOLULUI AL XVIII-LEA

Laurențiu Stroe

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, criza europeană, declanșată de rivalitatea franco-engleză pentru supremație maritimă și colonială, ca și duelul austro-prusian, din spațiul german, aveau să cunoască noi momente de escaladare, reprezentate de „revoluția diplomatică” și de Războiul de Șapte Ani, derulat între anii 1756 și 1763¹. Aceste evenimente, cu toate că au împins, pe un plan secundar, problema orientală, efectele lor s-au repercutat totuși, și asupra Orientului Europei².

„Răsturnarea alianțelor” a determinat prăbușirea unuia dintre principiile fundamentale ale politicii franceze în Orient, aplicat, cu consecvență, timp de două secole, cum a fost alianța franco-otomană împotriva Curții de la Viena. În același timp, au fost estompate rivalități perene, ca să nu mai vorbim de faptul că a devenit inoperantă o mai veche alianță antifranceză, formată de Anglia, Austria și Olanda³.

Istoricii au căzut de acord asupra faptului că, la începutul deceniului șapte al secolului al XVIII-lea, problemele Orientului Europei erau centrate asupra destinului Poloniei, în contextul crizei Imperiului Otoman, expansiunii Rusiei pe continent și rivalității austro-prusiene⁴. Aderarea Rusiei la noul sistem de alianțe, alături de Franța și Austria, a determinat diplomația franceză să cedeze Rusiei pozițiile din Polonia, aceasta fiind lăsată influenței preponderente a respectivei puteri⁵.

Cu toate eforturile depuse de Vergennes, ambasadorul Franței la Istanbul, de a determina Poarta, prin intermediul domnilor din Principatele Române, să sprijine partida republicană, în speranța de a crea dificultăți politicii Rusiei față de Polonia⁶, oficialii de la Istanbul au preferat o neutralitate prudentă, mulțumindu-se să dea partidei republicane asigurări că vor urmări, mai ales prin intermediul domnilor de la București și Iași, evoluția problemei poloneze, că vor veghea asupra libertăților și integrității teritoriale ale Republicii⁷.

La Iași, domnul Constantin Racoviță, împreună cu anturajul său filofrancez,

¹ Cf. Jean Carpentier, Françoise Lebrun, (coordonatori), *Istoria Europei*, București, 1997, p. 242; pentru alte detalii, vezi, în acest sens, și J.R. Barber, *Istoria Europei moderne*, București, 1993, p. 93-94; Veniamin Ciobanu, *capitolul 1699-1815*, în vol. *România în relațiile internaționale 1699-1939*, Iași, 1980, p. 36; idem, *Polonezii și românii în perioada crizei poloneze (a doua jumătate a secolului XVIII)*, în vol. *Kontakty polsko-rumunskie na przestrzeni wieków*, Suceava, 2001, p. 37-45; Walter Oppenheim, *Europa și despoții luminați*, București, 1998, p. 192-194; idem, *Habsburgii și Hohenzollernii 1713-1786*, București, 1998, p. 65-85.

² Andrei Oțetea, *Contribuție la cheștiunea orientală*, în vol. *Scrieri istorice alese*, Cluj-Napoca, p. 94; vezi, în acest sens, și Veniamin Ciobanu, *capitolul 1699-1815*, p. 37.

³ Cf. Andrina Stiles, *Rusia, Polonia și Imperiul Otoman 1725-1800*, București, 2001, p. 90; vezi, în acest sens, și Germaine Lebel, *La France et les Principautés Danubiennes (Du XVI-e siècle à la chute de Napoleon Ier)*, Paris, 1955, p. 52.

⁴ Andrina Stiles, *op.cit.*, p. 91.

⁵ Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone între 1699 și 1848*, București, 1980, p. 82; vezi, în acest sens, și Serghei Jigarev, *Russkaia politika v vostocinon voprosi*, T. I, Moskva, 1896, p. 127.

⁶ Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone*, p. 82.

⁷ Pentru detalii, vezi Andrei Oțetea, *Contribuție la a Question d'Orient*, București, 1930, p. 19 și urm.

urmăreau cu deosebită atenție evenimentele din Polonia, temându-se că, după ce Rusia își va impune autoritatea asupra acestei țări, va trece la represalii împotriva lor, pentru „concursul nelimitat pe care-l acordaseră diplomației franceze, în combaterea și zădărnicierea realizării planurilor sale față de Republica Nobiliară”⁸.

Din ordinul Porții, domnul Țării Românești, Constantin Mavrocordat, a trimis, în anul 1756, un emisar în Polonia, cu scrisori către magnați, cărora li se promisese sprijin și consiliere. După mazilirea domnului Moldovei, Constantin Racoviță, în luna martie 1757, Curtea de la Versailles a primit cu satisfacție numirea, în luna august 1758, a fostului mare dragoman al Porții, Ioan Teodor Callimachi, ca domn al Moldovei.

În mediile diplomatice de la Istanbul acesta era considerat unul dintre adepții liniei politice franceze față de Polonia⁹. Vergennes a fost, totuși, dezamăgit, chiar de la începutul domniei lui Ioan Teodor Callimachi. Acesta a încercat să limiteze abuzurile comise de unii dintre magnații polonezi din voievodatele de la granița moldo-polonă. Diplomatul francez, interesat de menținerea seniorilor respectivi în „sfera de influență a politicii franceze”, ar fi dorit să fie „menajați” de domnul Moldovei¹⁰.

O solie, trimisă de Curtea regală poloneză în anul 1759 la Poartă, primise instrucțiuni speciale, privind tratarea unor interese specifice magnaților polonezi, din voievodatele din zona de graniță cu Moldova. Problemelor de ordin economic li se adăugau altele, cum ar fi „liberul exercițiu” al religiei catolice, de către franciscanii și iezuiții din Moldova, ca și restituirea către autoritățile poloneze a țăranilor din Podolia, refugiați „în Turcia”¹¹. Probleme economico-sociale și religioase fuseseră anterior discutate și la Iași, partea poloneză primind despăgubiri pentru incidente de graniță, despre care s-a pretins că au fost provocate de moldoveni¹².

Domnul Moldovei, Ioan Teodor Callimachi, lezat de faptul că partea polonă a tratat cu Poarta chestiuni care țineau, în fond, de raporturile bilaterale moldo-polone, a făcut demersuri ca, la revenirea în Polonia, delegației conduse de Podolski, „un oaspete trufaș”¹³, să nu i se mai permită trecerea prin Moldova¹⁴.

Un alt domn al Moldovei, Grigore Callimachi, a încercat, în timpul primei domnii dintre anii 1761 și 1764, să sprijine, efectiv, diplomația franceză, în realizarea politicii sale poloneze, mai ales că Franța urmărea menținerea neutralității Poloniei și împiedicarea acesteia să adere la tratatul ruso-habsburgic din anul 1726¹⁵. Urmărind menținerea anarhiei politice din Republica Nobiliară și împiedicarea creșterii influenței în Polonia a uneia sau alteia dintre puterile europene interesate, Vergennes a speculat sentimentele filofranceze ale domnului Moldovei, pentru a determina Poarta

⁸ Veniamin Ciobanu, **Relațiile politice româno-polone**, p. 83.

⁹ Cu privire la noul domn, Vergennes era de părere că, nefiind de partea Angliei, nici a Prusiei, „il n'adherera pas aux vucs de leurs amis en Pologne”, adăugând la aceasta faptul că „il n'exagera pas les representations que quelques Seigneurs polonais pourrnt faire passer par son canal” (cf. Eudoxiu de Hurmuzaki, **Documente privitoare la istoria românilor**, Supliment I/I 1518-1780. Documente culese din diferite publicațiuni și din Biblioteca Națională din Paris, de A.I. Odobescu, București, 1886, p. 713).

¹⁰ Veniamin Ciobanu, **Relațiile politice româno-polone**, p. 85.

¹¹ Nicolae Iorga, **Documente privitoare la familia Callimachi**, Vol. II, București, 1903, **Prefață**, p. XXXI-XXXII.

¹² P.P. Panaitescu, **Călători poloni prin țările române**, București, 1930, p. 206-207.

¹³ Nicolae Iorga, **Documente privitoare la familia Callimachi**, Vol. I, București, 1903, **Prefață**, p. CXIX.

¹⁴ Veniamin Ciobanu, **Relațiile politice româno-polone**, p. 87.

¹⁵ *Ibidem*.

să se opună consolidării pozițiilor Rusiei în Polonia¹⁶. Prin intermediul lui Ianacache Millo, primul secretar al domnului pentru corespondența străină¹⁷, s-a încercat o prelucrare, conformă cu interesele Franței, a știrilor transmise Porții de către Grigore Callimachi, în contextul sporirii interesului pentru evenimentele din Polonia¹⁸, deoarece situația Moldovei putea fi grav afectată, în cazul intrării Poloniei în Războiul de Șapte Ani¹⁹.

Încheierea războiului, primită cu ușurare de către dregătorii Moldovei, nu a dus la încetarea stării de tensiune de la granițele polono-tătare, „periculoasă pentru Polonia și Moldova”²⁰. Poarta a desemnat, ca mediator al conflictului, pe Ianacache Millo care s-a achitat cu succes de misiunea primită, în luna august 1763. Atitudinea profranceză a lui Grigore Callimachi, capacitatea lui de a manipula, mai mult sau mai puțin, Poarta, prin maniera prezentării tendențioase a știrilor, au nemulțumit pe diplomații ruși și prusieni care, mai mult ca sigur, au contribuit la mazilirea lui, la 29 martie 1764²¹.

Succesorul lui Grigore Callimachi, Grigore Al. Ghica, părea să fie un domn pe care Rusia și Prusia l-ar fi putut controla în mod real, numirea lui survenind pe fondul deteriorării situației politice a Poloniei și al agravării regimului dominației otomane asupra Principatelor Române²². Istoricii au descifrat rolul domnului în aplanarea conflictului diplomatic polono-otoman dintre anii 1764 și 1766²³, ca și contribuția la reușita acțiunii diplomatice ruso-prusiene de a convinge Poarta să-l recunoască pe Stanislaw August Poniatowski rege al Poloniei²⁴. Sub presiunea diplomației europene, care era preocupată de rezolvarea problemei poloneze, domnii de la București și Iași, lipsiți de posibilități proprii de acțiune pe plan diplomatic, nu aveau altă variantă decât aceea de a se prezenta ca „exponenți ai politicii otomane, în problema poloneză”, cu posibilitatea de a influența, indirect, conduita politică a Porții Otomane²⁵.

După decesul regelui August al III-lea, care fusese impus pe tronul Poloniei, în

¹⁶ Cf. *Ibidem*, p. 88.

¹⁷ Ianacache Millo a asigurat secretizarea și circulația corespondenței diplomatice franceze între Istanbul și Varșovia, tranzitând prin Moldova. Într-o scrisoare către Vergennes, din 22 noiembrie 1763, Millo susținea că pentru el devenise o obligație să fie la curent cu toate noutățile, verificate minuțios, pentru a le pune la dispoziția diplomatului francez (cf. *Ibidem*, nota 103).

¹⁸ Poarta a decis, la sfârșitul anului 1763, trimiterea în Polonia de către domnii de la Iași și București „des emissaires intelligents, chargés de veiller à tout ce qu'ils pourront apprendre d'intéressant” (cf. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente*, Supliment I/1, p. 731).

¹⁹ Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone*, p. 89.

²⁰ La 7 martie 1763, postelnicul Petrachi Ierachi Giani considera că boala regelui August al III-lea al Poloniei și finalul Războiului de Șapte Ani „rassureront la tranquillité de nos contrées, en leur donnant lieu de renoncer à toute vue militaire”. Același dregător, adresându-se unuia dintre consilierii regelui Poloniei, la 21 martie 1763, susținea că „le repos de la Pologne influe trop sur le notre pour qu'on put le voir troublé de sang-froid et sans y apporter les remèdes de notre part” (cf. Nicolae Iorga, *Documente Callimachi*, Vol. II, p. 312-313).

²¹ Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone*, p. 90.

²² *Ibidem*, p. 91-92.

²³ Cf. Veniamin Ciobanu, *Moldova și conflictul diplomatic polono-turc din anii 1764-1766*, în *AI/Al*, IX, 1972, p. 159-182. Unchiul domnului, în calitate de dragoman al Porții, a promis ministrului rus la Istanbul, Obreskov, că va servi Curtea de la Petersburg, în problema poloneză, ceea ce l-a determinat pe diplomatul rus să-i facă un cadou substanțial, anume o blană de samur, a cărei valoare se ridica la 1.000 de ruble (cf. S.M. Soloviev, *Istoria Rossii s drevneișih vremen*, Kniga XII, Moskva, 1963, p. 379-380).

²⁴ Cf. Hurmuzaki, *Documente*, Supliment I/1, p. 619.

²⁵ Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone*, p. 91.

urma intervenției militare a Rusiei, istoria s-a repetat, deoarece, cu sprijinul armatelor rusești și cu asentimentul Prusiei, Stanislaw August Poniatowski, descendent al unei ilustre familii nobiliare poloneze, a fost ales rege al Republicii Nobiliare. Franța, prea departe pentru a putea interveni eficient, a încercat să determine Imperiul Otoman să ia măsuri prin care să limiteze influența Rusiei în Polonia²⁶.

Demnitarii otomani, simulând o anumită detașare față de situație, au răspuns că „Polonia pare a primi trupele străine cu bunăvoie”²⁷. În acest context, este explicabilă atitudinea Franței. Aceasta a sfârșit prin a adopta concepția potrivit căreia starea de anarhie din Polonia corespundea cel mai bine intereselor sale. Obiectivul său principal consta în împiedicarea întăririi influenței uneia sau alteia dintre puterile interesate²⁸.

Principatele Române erau, în viziunea diplomației franceze, entități politice, părți integrante ale Imperiului Otoman, cu o etnie specifică, latină, cu religie ortodoxă, care le plasa în lumea ortodoxă pe care Rusia vroia să o „elibereze” de otomani, cu un statut juridic particular, prin care „au înlesniri în stabilirea de relații speciale cu Rusia” în vederea „desprinderii de Imperiul Otoman”²⁹. Principatele au continuat a fi obiect de dispută între Imperiul Otoman și Rusia, ca și între ultima și Austria. În contextul accentuării crizei din Imperiul Otoman și al declinului Poloniei, Principatele Române au devenit pentru puterile occidentale ultimele bastioane de rezistență, spre nord și est, ale Imperiului Otoman.

Până în preajma războiului ruso-turc, declanșat în anul 1768, Rusia s-a preocupat de biserica ortodoxă din Principate, urmărind structurarea unei partide filoruse din această instituție, considerată unul dintre „așii” din „mașeta” cercurilor conducătoare de la Petersburg, cu un rol important în privința realizării politicii orientale ruse³⁰. Domnii de la București și Iași, majoritatea foști mari dragomani ai Porții, aveau relații bine articulate cu diplomația puterilor europene la Istanbul, ceea ce le dădea șansa „unor manevre și intrigi”, în calitatea lor de informatori ai Porții, mai ales în contextul în care imixtiunea flagrantă a Rusiei în politica internă a Poloniei era un pericol grav pentru securitatea Imperiului Otoman. Franța și Austria au profitat de tensiunea survenită din această cauză în relațiile otomano-ruse, pentru a determina pe sultan să declare război Rusiei³¹, ceea ce s-a produs la 6 octombrie 1768.

Revenind la acțiunile lui Grigore Al. Ghica în vederea recunoașterii de către Poartă a noului rege al Poloniei, Stanislaw August Poniatowski, acestea, potrivit informațiilor provenite de la Fornetti, consulul Franței în Crimeea, au provocat nemulțumirea hanului, surprins, ca și dregătorii lui, că sultanul era influențat de

²⁶ *Ibidem*, p. 93.

²⁷ A.D. Xenopol, *Războaiele dintre ruși și turci și înrăurirea lor asupra Țărilor Române*. București, 1997, p. 46.

²⁸ Veniamin Ciobanu, *capitolul 1699-1815*, p. 37.

²⁹ Leonid Boicu, *Principatele Române în raporturile politice internaționale (sec. XVIII)*, Iași, 1986, p. 18-23.

³⁰ S.M. Soloviev, *op.cit.*, p. 54-56.

³¹ Veniamin Ciobanu, *cap. 1699-1815*, p. 37. „Catherine's pact with the King of Prussia (1764) had provided for common action at Constantinople with a view to averting Turkish intervention in Poland. The simplest way to effect this end was to keep the Turks busy at home. Accordingly, throughout the years 1765-1767, Russian agents were constantly in Greece, Crete, Bosnia and Montenegro... A pretext was found in the violation of Turkish territory by Russian troops who had pursued some fugitive Poles into Tartary. Accordingly, in 1768, the Porte demanded that the Russian troops should immediately evacuate Poland. Russia hesitated to comply; the Porte declared war (october 6)” (cf. J.A.R. Marriott, *The Eastern Question. An Historical Study in European Diplomacy*, London, 1918, p. 146-147).

informațiile unui „princ grec” aflat, mai mult ca sigur, în slujba intereselor Rusiei³².

Serviciile aduse de domnul Moldovei diplomației ruse erau motivate de sprijinul pe care acesta spera să-l primească de la Rusia, pentru realizarea proiectelor sale politice³³.

Poarta a recunoscut, cu unele rezerve, așa cum am menționat, alegerea lui Stanislaw August Poniatowski ca rege al Poloniei. A urmat demersul partidei republicane care a cerut intervenția sultanului, pentru restabilirea situației politice anterioare în Polonia.

La insistențele republicanilor, a fost numit domn al Moldovei, la 3 februarie 1767, Grigore Callimachi, considerat, și de diplomația franceză, potrivit pentru facilitarea realizării planurilor acesteia³⁴. Noul consul francez în Crimeea, baronul de Tott, a primit instrucțiuni ca, la trecerea prin Varșovia, să ia legătura cu agentul lui Grigore Callimachi, pentru a-i propune să furnizeze informații hanului sau domnului Moldovei despre acțiunile militarilor și diplomaților ruși³⁵. Poarta nu și-a modificat atitudinea în problema poloneză, în pofida unor vești alarmante despre agresivitatea Rusiei, date de pașalele din Vidin și Bender, la care se adaugă și unele plângeri ale magnaților polonezi republicani, cu confirmarea domnului Moldovei, privind abuzurile autorităților rusești care au arestat pe unii dintre senatorii ostili³⁶. Desigur, acea atitudine poate fi pusă pe seama slăbiciunii interne a Imperiului Otoman, corupției înalților dregători, izolării externe a Imperiului sultanilor, în contextul în care puterile europene căutau să tragă cât mai multe avantaje de pe urma unui eventual război ruso-turc, fără a interveni direct.

Poarta a cerut fostului domn al Moldovei, Grigore Al. Ghica, părerea în legătură cu atitudinea Rusiei în problema dizidenților, „ca unul care fusese în contact cu evenimentele din Polonia”³⁷, în timpul domniei sale.

După ce colaborarea dintre La Roche, agentul acreditat de Grigore Callimachi la Varșovia, și consulul Franței, Gerault, a fost dovedită, ministrul plenipotențiar al Rusiei la Istanbul, Obreskov, a solicitat autorităților poloneze îndepărtarea emisarului domnului Moldovei³⁸. Seimul polonez, convocat într-o sesiune extraordinară, la 20 februarie 1768, a adoptat, sub presiunea Confederației de la Radom, anumite legi, favorabile dizidenților, ceea ce a nemulțumit șleahta catolică³⁹.

Este cunoscut că, în replică, s-a constituit Confederația de la Bar, care a declanșat războiul civil grăbind, astfel, decăderea Poloniei, deoarece programul ideologic, bazat pe primatul catolicismului și al libertății șleahtei de a dispune de întreaga viață politică, a fost considerat, cel puțin pretextul, dacă nu cauza directă a

³² Cf. Humuzaki, *Documente*, Supliment I/1, p. 738.

³³ „În ceea ce privește serviciile pe care le-a adus Ecaterinei a II-a atât cu prilejul recunoașterii regelui, cât și în alte probleme, credem că s-au datorat, pe lângă cauzele menționate, și faptului că, în perioada cât a fost mare dragoman al Porții, el a avut prilejul să se convingă de ascensiunea tot mai rapidă a Rusiei și Prusiei pe arena internațională. Or, cum ascensiunea avea loc în paralel cu decăderea manifestă a Imperiului otoman, era normal ca Grigore Al. Ghica să-și lege speranțele realizării planurilor sale politice de sprijinul pe care i-l putea acorda Rusia” (cf. Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone*, p. 112).

³⁴ *Ibidem*, p. 113.

³⁵ Humuzaki, *Documente*, Supliment I/1, p. 747.

³⁶ Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone*, p. 114.

³⁷ *Ibidem*, p. 115.

³⁸ *Ibidem*, p. 116.

³⁹ *Ibidem*.

primei împărțiri a Poloniei⁴⁰. Liderii Confederației au fost sfătuiți de diplomația franceză să se adreseze Porții și hanului din Crimeea, iar ministrul de externe al Franței, Choiseul, le-a trimis un emisar „cu promisiuni de ajutor”⁴¹.

Poarta a dat asigurări Rusiei și regelui Poloniei că nu va ajuta, în nici un fel, Confederația de la Bar, avertizând, simultan, pe domnul Moldovei și pașalele de Hotin și de Bender că trebuie să-i pună în gardă pe șefii Confederației cu privire la condamnarea acțiunilor lor și la interdicția de a se retrage în teritoriile otomane⁴². Totodată, oficialitățile otomane au solicitat Rusiei să-și retragă neîntârziat trupele din Polonia, deși Repnin, trimisul extraordinar al Ecaterinei a II-a la Varșovia, îl asigura pe La Roche, în luna aprilie 1768, că prezența trupelor rusești era necesară pentru liniștirea Poloniei. Diplomatul rus susținea că Poarta nu avea motive să se teamă de Rusia, aceasta nutrind o prietenie trainică față de Imperiul Otoman⁴³.

Aparent, din inițiativă proprie, domnul Moldovei, Grigore Callimachi, a sugerat confederaților să se abțină să provoace tulburări, chiar dacă era, mai mult ca sigur, că îi vor ignora sfaturile. Colonelul rus Weissmann a urmărit o parte a trupelor confederate care se refugiaseră în Moldova. Pornind de la acele prevederi ale tratatului de pace de la Karlowitz, dintre Polonia și Imperiul Otoman, prin care se interzicea acordarea azilului opozanților polonezi, ofițerul a solicitat, în scris, domnului Moldovei și pașei de Hotin expulzarea fugarilor. S-a ajuns, chiar, la propunerea ca refugiații polonezi din Moldova să fie „cumpărați”, dar oferta a fost refuzată de domn. Acesta a raportat Porții că refugiații nu aparțineau nici unei confederații, fiind oameni de condiție modestă care vroiau să scape de urmările anarhiei din Polonia⁴⁴.

Situația s-a complicat, în urma acțiunilor lui Xavier Branicki, maestrul de vânătoare al regelui Poloniei. Dispunând de forțe militare, acesta a ocupat, inițial, poziții la granița polonă cu raiaua Hotin și cu Moldova, solicitând, în scris, domnului Moldovei și pașei de Hotin extrădarea confederaților refugiați în Principat. Domnului Moldovei i se reamintea cazul fostului mare hatman al Coroanei, Potocki, care ordonase prinderea și extrădarea unor răsculași români, refugiați în Polonia, pentru a se conforma unora dintre prevederile tratatului polono-otoman de la Karlowitz⁴⁵.

Între timp, confederații au trecut Nistrul și s-au îndreptat, în marș forțat, spre Bar, pentru a se reuni cu grosul forțelor concentrate acolo. Curtea de la Petersburg, de teamă că scrisoarea lui Weissmann către domnul Moldovei ar fi putut să devină un pretext pentru o intervenție otomană în Polonia, a acționat rapid, anunțând că ofițerul urma să fie arestat și degradat. Precipitarea Rusiei a calmat spiritele la Istanbul, Poarta încredințând lui La Roche, în luna iunie 1768, misiunea de a consilia părțile implicate în războiul civil din Polonia să ajungă la o formulă de compromis, partea otomană nedorind să sprijine pe niciuna dintre ele⁴⁶. În anumite împrejurări, La Roche, împreună cu Saul, agentul domnului Țării Românești la Varșovia, au pretins că, totuși, posibil din inspirație franceză, Poarta nu era ostilă cauzei confederaților⁴⁷.

⁴⁰ Ibidem, p. 117.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem, nota 81.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem, p. 118-119.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem, p. 120.

⁴⁷ Ibidem.

Neimplicarea otomanilor era justificată prin atitudinea binevoitoare, la prima vedere, a Rusiei față de Imperiul Otoman⁴⁸. Factorii de conducere din Moldova erau conștienți de necesitatea expulzării confederațiilor poloneze, a căror prezență era asociată cu pericolul transformării Principatului într-un teatru de război. Într-o mică măsură, s-a ajuns, de altfel, la o asemenea situație, în urma atacului întreprins de cazacii zaporogeni, în luna iunie 1768, asupra localității Balta, de la granița Poloniei cu ținuturile tătărăști⁴⁹. O variantă de ripostă otomană la atacul menționat includea și implicarea Moldovei în viitorul conflict dintre Imperiul Otoman și Rusia, datorită prezenței confederațiilor de la Bar pe teritoriul ei⁵⁰. Războiul ruso-otoman părea tot mai apropiat, mai ales că la Istanbul gruparea politică otomană favorabilă păcii cu Rusia pierduse poziții importante.

Otomanii au fost temperați, în atitudinea lor, și de veștile primite din Polonia, de la Saul și de la La Roche. Aceștia au fost mituiți, după toate aparențele, de prințul Repnin să intoxice Poarta cu informații plătuite la Petersburg. Otomanii au întărit paza la granițele nord-vestice ale Imperiului, cerând, în același timp, retragerea trupelor rusești din Polonia și o satisfacție corespunzătoare pentru incidentul de la Balta. Rusia s-a arătat dispusă să satisfacă pretențiile Porții, dar numai după normalizarea situației din Polonia. Sultanul putea să readucă liniștea în zonă, considera diplomația rusă, prin interzicerea invadării Poloniei de către confederații polonezi, regrupați în Moldova⁵¹.

Prezența confederațiilor în Moldova a continuat să fie tolerată de Poartă, în condițiile în care liderii Confederației de la Bar i-au garantat, în caz de victorie, menținerea controlului asupra Principatelor și au promis să-i cedeze o parte din Podolia⁵². Curtea de la Petersburg, pentru a obține expulzarea confederațiilor din Moldova, a acționat prin intermediul generalului Krecztnikov. Acesta a oferit domnului Moldovei suma de 6.000 zloți roșii, pentru capturarea conducătorilor confederațiilor. La Varșovia, prințul Repnin îi silea pe La Roche și pe Saul să-i prezinte în informările lor către București, Iași și Istanbul, în culori cât mai sumbre pe confederați. La Roche propunea rezolvarea problemei printr-o înțelegere între părțile implicate, în condițiile în care Moldova se găsea într-o poziție periculoasă, transformată fiind de către confederați într-o bază de atac asupra Podolici. Uneori comandanții ruși îi urmăreau pe confederați, intrând pe teritoriul Moldovei unde provocau pagube consistente⁵³.

Tensiunea a escaladat, datorită haidamacilor care îi hăitau pe confederați, inclusiv pe teritoriul Moldovei, în ciuda eforturilor Rusiei și ale Poloniei de a-i potoli, pentru a evita înrăutățirea raporturilor cu Imperiul Otoman. Acutizarea crizei poloneze, refuzul Ecaterinei a II-a de a-și retrage trupele din Polonia, manevrele diplomatice ale Franței, Austriei, Suediei și Rusiei la Istanbul⁵⁴, au determinat Poarta să declare, așa cum am menționat, Rusiei război, la 6 octombrie 1768.

De la Petru I și până la izbucnirea războiului ruso-turc dintre anii 1768 și 1774,

⁴⁸ Nicolae Iorga, *Documente Callimachi*, Vol. II, p. 580.

⁴⁹ Veniamin Ciobanu, *Relațiile politice româno-polone*, p. 121.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, p. 122.

⁵³ *Ibidem*, p. 123.

⁵⁴ Idem, *Tratatul de la Küciuk-Kainargi (1774) în viziunea diplomației suedeze*. în *CI*, XVII/2, Iași, 1998, p. 177.

Rusia se impusese, treptat, în atenția cancelariilor europene, „mai ales după ce s-a alăturat Franței și Austriei în Războiul de Șapte Ani, atacând Prusia Orientală, în anul 1757”⁵⁵. În anul 1768, țarina Ecaterina a II-a a readus Rusia în atenția Europei⁵⁶, în situația în care războiul acesteia împotriva Turciei și a Poloniei, dintre anii 1768 și 1774, a pus, pe aceeași hartă militară, aproape toată Europa de Est, concepută ca un teatru de război⁵⁷.

Potrivit opiniei lui Voltaire, Ecaterina a II-a îi determinase pe polonezi să fie toleranți față de așa ziiși „dizidenți”, adică față de ortodocși, chiar dacă intervenția rusească nu se încadra, în acest caz, în politica de protectorat a creștinilor ortodocși, din Imperiul Otoman. Următorul pas al Rusiei ar fi fost, după Voltaire, confruntarea directă cu musulmanii, având ca obiectiv final să facă din Istanbul capitala imperiului său oriental. Cunoscând bine mediile politice din Occident, atras fiind și de personalitatea țarinei, filosoful era convins că, dacă turcii vor fi vreodată goniți din Europa, aceasta va fi datorită rușilor⁵⁸.

Într-un asemenea context, destinul politic al Principatelor Române era atașat „dezlegării celor două probleme... din zonă: polonă și otomană”⁵⁹. Și aceasta, chiar dacă obiectivul cel mai apropiat și mai important al Rusiei rămânea Crimeea⁶⁰, „poarta nordică” a Mării Negre, regiunea de unde tătarii „stopau, cu regularitate, din flanc, avansul Rusiei în Orientul Europei”⁶¹.

La începutul anului 1767 o schimbare se prefigura, totuși, la Istanbul, datorită creșterii îngrijorării față de agresivitatea Rusiei, manifestată, concret, în „construirea unei noi fortificații, în Noua Serbie, violarea teritoriului otoman în Cabardia, subsidiile trimise muntenegrenilor și ucltirile din Principatele Dunărene (îndeosebi propaganda tinzând să determine populația lor să emigreze, în Rusia) și, în sfârșit, violarea teritoriului polon, a cărui integritate fusese garantată de Poartă și de Rusia”⁶².

Tensiunea a escaladat când, la protestele Porții, privind tentativa unor călugări ruși de a atrage de partea Rusiei populația din Moldova, oficialitățile ruse au răspuns că moldovenii emigranți făceau parte din categoria celor care nu numai în Moldova, dar și în toate regiunile Imperiului Otoman, aspirau să se sustragă stăruirilor și prigoanelor principilor și guvernatorilor lor. După un an, un alt incident a sporit îngrijorarea demnitarilor otomani: îndemnul adresat boierilor din Moldova de a se răscula împotriva Porții, descoperit în corespondența unui negustor rus. Incidentul de la Balta unde, așa cum am amintit, un grup de cazaci zaporojeni a violat frontiera otomană, urmărind pe confederații polonezi, distrugând localitatea și omorând numeroși locuitori, de origine turcă, au provocat imediat reacția Porții⁶³.

La 6 octombrie 1768, Obreskov, convocat de marele vizir, a recunoscut că în Polonia erau, în acel moment, peste 25.000 de soldați ruși. Demnitarul otoman i-a

⁵⁵ Larry Wolff, *Inventarea Europei de Est. Harta civilizației în Epoca Luminilor*, București, 2000, p. 230.

⁵⁶ Andrei Oțetea, *Contribuție la a Question d'Orient*, p. 45.

⁵⁷ Larry Wolff, *op.cit.*, p. 261; Anisimov, *Vremia Petrovskikh reform*, Leningrad, 1989, p. 417.

⁵⁸ Cf. Larry Wolff, *op. cit.*, p. 280.

⁵⁹ Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 160; vezi, în acest sens, și E.I. Drujinina, *Küciuk- Kainardjinskii mir 1774 goda*, Moskva, 1955, p. 110-111.

⁶⁰ Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 160.

⁶¹ *Ibidem*; vezi, în acest sens, și Andrei Oțetea, *Contribuție la chestiunea orientală*, p. 96-97; C. Andreescu, *La France et la politique orientale de Catherine II, 1762-1774 d'après les rapports des ambassadeurs Français à St. Petersburg, in Mélanges de l'École Roumaine en France*, Paris, 1927, p. 32-33.

⁶² Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 161.

⁶³ N. Iorga, *Documente Callimachi*, Vol. II, p. 251.

cerut să-și asume, în numele guvernului rus și sub garanția colectivă a Danemarcei, Angliei, Suediei și Prusiei, un angajament scris, privind evacuarea trupelor ruse din Polonia și încetarea oricărui amestec în problemele interne ale statului polonez⁶⁴. Refuzul lui Obreskov a determinat înțemnițarea acestuia la Edicule, fapt care, în conformitate cu dreptul islamic, echivala cu o declarație oficială de război⁶⁵.

Chiar de la începutul războiului ruso-turc, unul dintre cele mai importante obiective militare ale Rusiei a fost impunerea controlului asupra Moldovei, înainte ca otomanii să o secătuiască⁶⁶, transformând Principatul într-unul dintre principalele teatre de război. Situația a fost anticipată de refugiații polonezi din Moldova. Ei avertizaseră, în mod repetat, Poarta că rușii, după ce și-ar fi consolidat poziția în Polonia, „vor ataca și vor produce pagube în teritoriile otomane”, începând cu Principatele Române⁶⁷. Mediile politice și diplomatice occidentale și nordice, care preveniseră și ele Poarta despre pericolul expansiunii rusești, au extins acțiunea de informare și asupra „opiniei publice” din țărilor lor în privința „apetitelui teritorial” al Rusiei⁶⁸.

Astfel, la Paris se publicase **Atlas universal**, autorii anunțând pe cei interesați să folosească, cu prudență, harta Rusiei europene, datorită incertitudinii cu care fuseseră trasate frontierele⁶⁹, deoarece expansiunea teritorială, continuă, a Rusiei dădea în permanență de lucru cartografilor și celor interesați de problemele Orientului European.

Secretarul ducelui d'Orleans, Jean Baptiste d'Anville, membru al Academiei de Științe de la Petersburg, a publicat, în anul 1772, o lucrare despre Rusia. **Evenimentele politico-militare și diplomatice** care, în final, au dus la prima împărțire a Poloniei, în același an, au făcut ca lucrarea să-și piardă, parțial, din importanță⁷⁰.

Teritorial, granițele Europei de Est fuseseră deja modificate, cu trei ani înaintea primei împărțiri a Poloniei, în timpul luptelor dintre armata rusă și Confederația de la Bar. Multe dintre hărțile care circulau în Occident prezentau drept provincii poloneze teritorii care, în realitate, intraseră sub controlul Rusiei. În general, se acreditase ideea că cele mai mari schimbări aveau loc în asemenea colțuri îndepărtate de lume, fără a se ști ceva despre ele⁷¹.

La începutul războiului ruso-turc, de teama unei posibile cooperări între trupele otomane și cele ale confederațiilor poloneze⁷², care puteau ataca Rusia, dinspre Moldova, operațiunile militare ale rușilor au avut ca obiectiv ocuparea Hotinului,

⁶⁴ Andrei Oțetea, *Contribuție la cheștiunea orientală*, p. 98.

⁶⁵ Albert Sorel, *La question d'Orient au XVIIIe-e siècle. Le partage de la Pologne et le traité de Kainardji*, Paris, 1902, p. 28.

⁶⁶ Andrei Oțetea, *Contribuție la cheștiunea orientală*, p. 100.

⁶⁷ **Cronici turcești privind țările române. Sfârșitul sec. XVI - începutul sec. XIX. Extrase**, Vol. III. Întocmit de Mustafa Ali Mehmed, București, 1980, p. 421.

⁶⁸ Cf. Larry Wolff, *op.cit.*, p. 199.

⁶⁹ Pentru detalii, vezi *Ibidem*, p. 227, 256-258.

⁷⁰ Cf. Dmitri von Mohrenschildt, *Russia in the Intellectual Live of Eighteenth-Century France*, New York, 1936, p. 211 și urm.

⁷¹ Cf. Joseph Marshall, *Travels Through Germany, Russia and Poland in the Years 1769 and 1770*, New-York, 1971, p. 182-183.

⁷² E.I. Drujinina, *op.cit.*, p. 102; pentru detalii, vezi, în acest sens, și Veniamin Ciobanu, **Confederația de la Bar și implicațiile ei pentru Moldova 1768-1771**, în *Alla*, VII, 1970, p. 276 și urm.

considerat cheia Moldovei⁷³. În timpul disputei militare ruso-turce pentru controlul Principatelor, puterea suzerană a reacționat cu duritate extremă față de factorii politici interni și populație. Domnului Moldovei Grigore Callimachi și dragomanului Nicolae Draco li s-au tăiat capetele, pentru o pretinsă deturnare a fondurilor destinate aprovizionării armatei otomane, aceasta fiind considerată o trădare a cauzei suzeranului⁷⁴. Într-o fetva a muftiului, Principatele au fost declarate rebele⁷⁵, fiind, din acel moment, lăsate la discreția pornirilor prădălnice ale comandanților otomani.

Măsurile dure luate de Poartă se înscriau în intenția acestora de a neutraliza raialele care întrețineau legături cu Rusia și pentru a preveni, în concepția diriguitorilor de la Istanbul, extinderea unor cazuri de „defecțiune” față de interesele Imperiului. Atenția specială acordată Principatelor Române se datora poziției geostrategice a acestora, mai ales că Rusia organizase, anterior declanșării războiului, rețele de spioni, ca să nu mai vorbim de colaborarea cu unii dintre prelații și marii boieri din Moldova și Țara Românească. Este deja cunoscut cazul Nazar Karazin, ofițer rus, care a reușit să intre în legătură cu unele grupări boierești și, la un moment dat, chiar cu domnul Țării Românești, Grigore al III-lea Ghica⁷⁶.

Ocupând militar Principatele, Rusia a încercat să-și rezolve problemele dificile ale intendenței și finanțelor armatei⁷⁷, pe seama locuitorilor, situație care, în corelație cu jafurile otomanilor și ale armăuților, cu greutățile inerente oricărui război, a determinat fuga locuitorilor în codri, cu șanse minime de a fi recuperați sau scoși din ascunzători⁷⁸.

Dacă ne referim la statutul celor două Principate, în raporturile lor cu Rusia, procesele verbale de la întrunirile Consiliului Imperial duc la concluzia că, cel puțin la începutul războiului ruso-turc, dintre anii 1768 și 1774, nu s-a pus tranșant problema anexării, fiind deja cunoscută opoziția puterilor europene față de aceasta variantă⁷⁹. Diplomația rusă oscila între un obiectiv minimal, conform căruia, în cazul indemnizațiilor de război, Principatele urmau să fie „date” Rusiei timp de 25 de ani, și un obiectiv maximal, reprezentat de o așa-zisă independență a Principatelor, situație care implica așezarea graniței ruso-turce la Dunăre, ca și intrarea Principatelor sub controlul politico-militar al Rusiei⁸⁰.

Pentru a evita complicațiile internaționale care s-ar fi declanșat inevitabil, în cazul unei anexări directe a celor două Principate, autoritățile politice și militare ruse au instrumentat alcătuirea unor cereri de „alipire” la Imperiu, din partea populației.

În luna septembrie 1769, când armatele ruse intrau în Iași, țarina Ecaterina a II-a se considera „noua kneaghină moldoveană”, pregătind, se pare, o schimbare de suzeran. Autoritățile de ocupație au răspândit în Moldova o „carte de jurământ”, prin care locuitorii declarau, desigur, sub presiune, că voința lor era „să păzească credința”

⁷³ Cf. Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 162.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ Pentru detalii, vezi Nicolae Iorga, *Acte și fragmente*, Vol. II, p. 22; Valeriu Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711-1821). Documente turcești*, București, 1984, p. 441, 449.

⁷⁶ Pentru detalii, vezi Nicolae Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, București, 1902, p. 154 și urm.; Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 163.

⁷⁷ Cf. S.M. Soloviev, *op.cit.*, Kniga XIV, p. 290-292.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 447.

⁷⁹ E.I. Drujinina, *op.cit.*, p. 122-123.

⁸⁰ Cf. *Ibidem*.

față de Rusia⁸¹.

Prin formulări pline de ambiguitate, Rusia camufla ceea ce, în plan real, era o anexare, abuzând, în documente, de termeni ca „supus“, „protecție“, pentru a liniști puterile europene care urmăreau evenimentele, interesate fiind de desfășurarea *problemei orientale*. Termenul de „anexare” a fost substituit prin formulele frecvente în epocă, pentru a desemna relația suzeran-vasal. Rusia considera Principatele teritorii cucerite, în care justiția și sancțiunile „era necesar să fie lăsate așa cum erau, pentru a face mai suportabilă ocupația rusească”⁸². Autoritățile militare de ocupație din Principate care își impuseră, cel puțin la Iași și la București, controlul asupra administrației, intenționau ca toate veniturile domnului să fie transferate tezaurului imperial, poziție exprimată la 27 februarie 1770⁸³.

„Mantia” cruciadei eliberării coreligionarilor nu fusese abandonată, dovadă fiind mesajul trimis de țarină, chiar la începutul anului 1769, marelui ban Pârvu Cantacuzino. I se cerea acestuia să mobilizeze toți creștinii ortodocși din Orientul Europei la lupta antiotomană. Manifestul imperial din luna ianuarie a aceluiași an conținea un apel adresat de cercurile conducătoare din Rusia tuturor creștinilor din Țara Românească, Muntenegru, Bulgaria, Bosnia, Herțegovina, Albania, Macedonia și alte ținuturi „rusești”, prin care se anunța că Rusia relua lupta pentru „scoaterea noroadelor de sub jugul turcesc”⁸⁴.

Dacă popoarele vizate doreau să redevină „slobode”, trebuiau să lupte alături de Rusia care, în caz de victorie, urma să le acorde protecție⁸⁵. Printr-un rescript, din luna decembrie 1769, Ecaterina a II-a amenința, voalat, pe mitropolitul și episcopii „Knejei Moldovei” că, după înlăturarea dominației otomane, va măsura mila, bunăvoința, apărarea și ocrotirea, în funcție de calitatea credinței și sânguinței față de imperiu, a „credincioșilor supuși”⁸⁶.

Din document reiese clar că Moldova, ocupată de ruși, devenise, pentru aceștia *provincie rusească, în fapt*. Rusia pregătea minuțios desăvârșirea anexării Principatelor, chiar dacă între ea și acestea se situa dincolo de Nistru o zonă largă, aflată sub stăpânirea Poloniei, a cărei soartă tocmai se hotăra⁸⁷.

Previziunile Rusiei care considerase anterior declanșării războiului dintre anii 1768 și 1774 că Imperiul Otoman se va prăbuși facil la prima atingere⁸⁸, erau departe de a se confirma. În pofida victoriilor militare rusești, rezistența otomană era stimulată și de puterile europene implicate în *problema orientală*. Acestea obstrucționau Rusia, în privința intențiilor de a anexa Principatele Române. Fanarioții din Principate și o parte a boierimii autohtone au avut o conduită filoottomană, normală, dacă o judecăm din punctul de vedere al intereselor pe care le promovau.

Exista și o altă grupare boierească, filorusă, care încerca să determine populația să acționeze împotriva otomanilor, dorind „românizarea” Principatelor, prin revenirea la domniile pământene, obiectiv formulat cu referire „la vremurile când crai aveam

⁸¹ Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 164.

⁸² L.T. Boga, *A doua ocupație rusească a Țărilor Române după Arhiva Ministerului de Justiție din Moscova*, Chișinău, 1930, p. 12.

⁸³ Cf. *Ibidem*, p. 18.

⁸⁴ Cf. Nicolae Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 161.

⁸⁵ Cf. *Ibidem*, p. 166.

⁸⁶ Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 165.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 166.

⁸⁸ S.M. Soloviev, *op.cit.*, Kniga XIV, p. 357-358.

români de neam”⁸⁹. Cantacuzinii din Țara Românească, Pârvu, Mihai și Răducanu, au dat dovadă de atașament față de Rusia, oferind armatei furaje, care de transport, detașamente de voluntari și un regiment de husari⁹⁰.

Pentru înlăturarea dominației otomane era necesar sprijinul Rusiei, singura putere creștin-ortodoxă aflată în război cu Poarta. Iată de ce ocuparea militară a Principatelor de către armatele ruse a determinat, din partea unor reprezentanți ai cercurilor conducătoare românești, o reacție care, dacă s-ar da credit opiniei exprimate de ambasadorii Prusiei și Franței la Petersburg, în luna aprilie 1770, oscila între intrarea în structurile imperiale ruse⁹¹ și obținerea protecției acesteia⁹².

Delegațiile boierești din cele două Principate și-au formulat cererile, desigur, sub dictat, în condițiile controlului direct, militaro-administrativ, rusc. Boierii moldoveni solicitau Curții de la Petersburg protecția, în condițiile păstrării autonomiei, în timp ce delegații Țării Românești se pronunțau pentru înglobarea în Imperiul Rusiei⁹³. Cele două opțiuni aveau ca element comun desprinderea totală a Principatelor de Imperiul Otoman⁹⁴, cea mai sigură cale pentru obținerea acesteia fiind varianta boierilor din Țara Românească. În acel moment se pune, deci, o singură problemă, anume cea a anexării teritoriului Principatelor la acela al Rusiei⁹⁵, ceea ce nu se putea realiza decât într-un context internațional favorabil. Cererile delegațiilor boierești, cu toate plusurile și minusurile lor, erau formulate doar de o parte a cercurilor conducătoare din Principate⁹⁶, pentru că boierii care nu aparțineau grupării filoruse „cau mers în țara neamțului... și acolo au stat până s-a făcut pace”⁹⁷, intrând în jocurile diplomatice, cu o variantă diferită de cea adresată Rusiei, dar vizând, de asemenea, înlăturarea dominației otomane.

Se manifesta astfel, în Principate o formă de opoziție „politică”, incipientă în raport cu structurile similare din Occident, cu variante nuanțate de acțiune politico-diplomatică și chiar militară, în asociere cu puterile creștine, implicate în *problema orientală*, urmărind reabilitarea statutului Principatelor, în măsura posibilităților momentului și ale epocii.

⁸⁹ Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 167. În Principatele Române „lupta avea să se ducă împotriva unui sistem de privilegii patronat de domniii fanarioți, conjugat cu dominația Porții, și din care urma să rezulte, în primul rând, restabilirea domniilor pământene, dar și înlăturarea supremației limbii și culturii grecești” (cf. Nicolae Isar, *Spiritul „luminilor” și geneza ideii naționale în Principatele Române. Pe marginea unor texte mai puțin cunoscute*, în vol. *Identitate națională și spirit european. Academicianul Dan Brindei la 80 de ani*, București, 2003, p. 154). Prin memoriile și proiectele de reformă, elaborate de grupările boierești din Principate, începând din anii 1769-1772, „spiritul național se constata... în planul aspirațiilor de emancipare politică, în atitudinea critică față de domniile fanariote și chiar față de dominația otomană” (cf. *Ibidem*, p. 156); pentru detalii, vezi și Vlad Georgescu, *Mémoires et projets de réforme dans les Principautés Roumaines 1769-1830. Répertoires et textes inédits*, p. IV-XVII, Bucarest, 1970; G.S. Grosul, *Dunaiskie kneajestva vo vneșnei politike Rossii 1774-1806*, Kișinev, 1975, p. 56.

⁹⁰ Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 167.

⁹¹ Nicolae Iorga, *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor, adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului*, Vol. II, București, 1896, p. 27.

⁹² Cf. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Vol. XVI. *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare franceze (1603-1824)*, Publicate, după copile Academiei Române, de Nerva Hodoș, București, 1912, p. 479.

⁹³ Pentru detalii, vezi A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, Vol. IX, București, 1927, p. 129 și urm.

⁹⁴ Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 167.

⁹⁵ E.I. Drujinina, *op.cit.*, p. 122-123.

⁹⁶ Cf. Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 168.

⁹⁷ Cf. *Ibidem*.

Varianța propusă de către delegația Țării Românești se înscrie în această sferă opțională, având ca scop, finalmente, să împiedice pe otomani ca, la încheierea păcii, să scoată Muntenia de sub protecția Rusiei⁹⁸. În timpul unei întrevederi dintre Panin, cancelarul Rusiei și boierii din Țara Românească, aceștia au precizat că opțiunea de a rămâne sub „stăpânirea” Rusiei includea și „deplina slobozenie” a Principatului⁹⁹. Din venituri proprii, acesta și-ar fi organizat o oștire pământească¹⁰⁰, în timp ce *puterea*, indiferent care s-ar fi substituit suzeranității Porții, urma să asigure privilegiile și drepturile boierești¹⁰¹.

Viitorul Principatelor nu depindea numai de Rusia și de Poartă, ci și de atitudinea celorlalte puteri, implicate în *problema orientală*, preocupate permanent să conserve echilibrul de forțe, inclusiv prin jocul compensațiilor teritoriale, într-o situație în care Rusia avea o poziție avantajată, trupele sale fiind prezente la Dunăre¹⁰². Iată de ce, până în vara anului 1771, Rusia nu a acceptat, sub nici o formă, să abandoneze cele două Principate, ca o condiție a negocierii unui tratat de pace cu Poarta, fiind gata să recurgă la măsuri extreme¹⁰³, de a apăra, cu armele, cele două provincii, în cazul în care Austria ar fi încercat să o forțeze să se retragă¹⁰⁴.

Ferindu-se de a anexa oficial Principatele, din cauza previzibilei opoziții a puterilor europene, Rusia nu a reușit să evite includerea Moldovei și a Țării Românești în tranșarea chestiunilor capitale din sud-estul Europei, otomană și poloneză¹⁰⁵. Șleahiciii polonezi, fideli Rusiei, au cerut acesteia ca Moldova să fie cedată Republicii, în situația în care trupele ruse ar fi ocupat Principatul¹⁰⁶, cerere pe care Rusia a fost, pentru moment, gata să o accepte¹⁰⁷. S-ar fi întărit, astfel, influența rusă în Polonia, prin creșterea numărului de ortodocși. Cancelarul Panin a tergiversat, totuși, luarea unei decizii, mai ales că Moldova fusese cucerită de trupele ruse, fără nici un aport din partea polonezilor¹⁰⁸.

În primii ani ai războiului circulau în mediile politico-diplomatice o serie de versiuni despre o eventuală împărțire a Imperiului Otoman, existând, astfel, premisa unei conflagrații generale în Orientul Europei. Pentru a preveni o asemenea situație, Friedrich al II-lea, regele Prusiei, a elaborat o variantă, considerată optimă, pentru stingerea tuturor complicațiilor¹⁰⁹.

Zvonul despre proiect a circulat înainte de lansarea lui oficială. În mediile diplomatice de la Petersburg existau surse care anticipaseră existența unui plan menit să satisfacă ambițiile teritoriale ale Rusiei, Austriei și Prusiei, fiecare dintre acestea urmând să-și adjucece anumite părți din Polonia. Ultima urma să primească în

⁹⁸ Cf. Eudoxiu de Hurmuzaki, **Documente privitoare la istoria românilor**, Serie Nouă, Vol. I, **Rapoarte consulare ruse (1770-1796). Din Arhiva politică externă a Rusiei**, București, p. 86-88.

⁹⁹ Nicolae Iorga, **Genealogia Cantacuzinilor**, p. 456-457; vezi, în acest sens, și V.L. Israelian, **Diplomați litom k lițu**, Moskva, 1990, p. 13.

¹⁰⁰ Nicolae Iorga, **Genealogia Cantacuzinilor**, p. 456.

¹⁰¹ **Ibidem**, p. 481.

¹⁰² Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 170.

¹⁰³ Cf. S.M. Soloviev, **op.cit.**, Kniga XIV, p. 494-495.

¹⁰⁴ Nicolae Iorga, **Acte și fragmente**, Vol. II, p. 42.

¹⁰⁵ Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 171.

¹⁰⁶ S.M. Soloviev, **op.cit.**, Kniga XIV, p. 329-330.

¹⁰⁷ **Ibidem**, p. 332-333.

¹⁰⁸ **Ibidem**, p. 336-337.

¹⁰⁹ Cf. Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 171-172.

compensație Principatele¹¹⁰. Integrarea Principatelor în jocul compensațiilor teritoriale s-a făcut recunoscându-li-se o identitate proprie, care nu se confunda nici cu cea otomană, nici cu cea poloneză¹¹¹, nefiind echivalentă cu o încorporare la Polonia. Principatele urmau a fi conduse de domni, autohtoni sau străini, feudatari Poloniei, după modelul ducatului Curlandei.

Soluția lui Friedrich al II-lea corespundea unora dintre proiectele țarinei, fapt care a determinat-o să accepte ideea împărțirii Poloniei¹¹². Rusia realiza mai multe obiective ale politicii sale orientale. Căci, așa cum s-a apreciat, „...slăbea Imperiul Otoman, crea premisele viitoarei anexări a Principatelor, în condițiile dezagregării Poloniei, arăta că respecta obligația față de polonezi, de a le garanta integritatea teritorială (cu o configurație în viziune rusă, am preciza noi) și convingea Austria că nu dorea să intre în stăpânirea Principatelor. Așadar, în perspectivă, Rusia putea să-și extindă granițele la Dunăre, prin alipirea Principatelor la Polonia”¹¹³. Împărțirea ultimei, cu Austria și Prusia, ar fi permis Rusiei să se concentreze pentru soluționarea problemei Mării Negre¹¹⁴.

Dorind să înlăture temerile Curții de la Viena, care suspecta Rusia că urmărea anexarea Principatelor sau, cel puțin, modificarea instituțiilor lor, în conformitate cu propriile interese, Curtea de la Petersburg i-a solicitat lui Friedrich al II-lea, regele Prusiei, să convingă diplomația austriacă de disponibilitatea Rusiei de a accepta orice formulă propusă de Curtea de la Viena, cu excepția transformării lor în provincii habsburgice, pentru ca respectivele teritorii „să nu revină Porții”¹¹⁵. Atitudinea Rusiei a fost conjuncturală, pentru că este imposibil de admis că, în mod real, era dispusă să accepte închiderea unicului culoar terestru, de tranzit, spre sudul Dunării. Realizând că anexarea Principatelor trebuia amânată, Rusia a propus independența acestora, într-o variantă proprie. Cele două provincii urmau a fi sustrate total de sub controlul Porții, existența lor urmând să fie garantată de Curțile de la Viena și Berlin¹¹⁶.

Aplicarea unei asemenea formule ar fi consolidat poziția Rusiei în Orientul Europei, facilitând „obținerea, prin supralicitare, a unor clauze favorabile, în eventualitatea încheierii păcii”¹¹⁷. Era, în fond, o reformulare a unei condiții

¹¹⁰ Realizarea variantei propuse de Friedrich al II-lea convenea Rusiei, deoarece „forța Poloniei nu va spori, dar motivele de discordie, legate de vecinătate, vor înceta pentru Curtea de la Viena și Poarta va fi pedepsită pentru a fi aprins războiul” (cf. *Ibidem*, p. 172).

¹¹¹ Cf. *Ibidem*.

¹¹² Veniamin Ciobanu, *capitolul 1699-1815*, p. 40. „The first Partition of Poland in 1772 did nothing more than ‘d’ajouter à la Question d’Orient une question plus urgente, plus grave et plus menaçante encore: la question polonaise’ (s. aut.). The evolution of the Eastern Question after 1772 revealed many clues that the first partition of Poland was not going to be the last one. Charles Gravier, count of Vergennes and a well known french politician, underlined that «the thrust of European ambitions and rivalries now reached as far East as the Ottoman Empire, which could experience the fate of Poland» (s. aut.). As the partition of the Ottoman Empire proved to be impossible due to the competitor’s incapacity to decide the fate of Istanbul and therefore of the Straits, de Vergennes «predicted that the insolubility of the Ottoman question would reicochet fatally upon the remnant of independent Poland» (s.aut.)” (cf. Veniamin Ciobanu, *The Status of the Romanian Principalities and the Polish Question as Reflected in the Prussian Eastern Policy (the End of 18th Century)*, in *Romanian and Polish Peoples in East-Central Europe (17th-20th Centuries)*. Iași, 2003, p. 39-40).

¹¹³ Idem, *capitolul 1699-1815*, p. 40.

¹¹⁴ E.I. Drujinina, *op.cit.*, p. 140-141.

¹¹⁵ Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 173.

¹¹⁶ Cf. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente*, Supliment I/1, p. 860.

¹¹⁷ Cf. Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 174.

anterioare, avansată de Rusia, privind sechestrarea sau menținerea Principatelor sub ocupație rusească, timp de 25 de ani¹¹⁸. Dar, opoziția constantă a Austriei, apropierea diplomatică austro-prusiană¹¹⁹, manevrele regelui Prusiei, au determinat, treptat, reculul Rusiei în problema independenței Principatelor. După părerea contelui de Saint-Priest, ambasadorul Franței la Istanbul, renunțarea Rusiei la ideea acordării independenței Principatelor a constituit cel mai bun mijloc de încheiere a păcii¹²⁰.

Pe de altă parte, Thugut, reprezentantul diplomatic al Curții de la Viena în capitala Imperiului Otoman, considera că noua atitudine a Rusiei reprezenta piatra unghiulară a oricărei negocieri¹²¹. Se contura, așadar, o atitudine concesivă a Vienei față de Curtea de la Petersburg, determinată de revizuirea poziției acesteia, în privința Principatelor. Rusia, Austria și Prusia urmau „să se despăgubească pe seama Poloniei”¹²².

După un efort militar, care aproape că o istovise, Rusia anunța, în luna decembrie 1771, că a renunțat la varianta independenței Principatelor, ca o condiție pentru încheierea păcii. Regele Prusiei își informa reprezentantul de la Istanbul că, în schimbul unei sume de bani, Rusia era dispusă să redea Porții Moldova și Muntenia¹²³. Poarta a avansat oferta de a plăti Rusiei 15.000-25.000 de pungi¹²⁴, dându-și acordul ca, pentru bunele sale oficii, Prusia să ocupe unele regiuni poloneze¹²⁵.

Otomanii considerau că desprinderea, sub orice formă, a Principatelor și a Crimeii era incompatibilă cu menținerea Imperiului Otoman ca mare putere în Europa. Era vorba nu numai de prestigiu, ci și de probabilități reale și primejdioase pentru el: deschiderea căilor de penetrație ale Rusiei spre Istanbul, pe mare și pe uscat, spre slavii de sud¹²⁶. Activitățile diplomatice ale Austriei și Prusiei s-au intensificat, în condițiile declarațiilor Porții că nu va participa la nici un congres de pace, fără implicarea reprezentanților celor două puteri¹²⁷.

După desemnarea locului desfășurării congresului, la Focșani¹²⁸, au început aranjamentele diplomatice între puteri, privind împărțirea și reîmpărțirea unor zone de interes în Orientul Europei, situație în general cunoscută și prezentată de istoriografia problemei¹²⁹. Contradicțiile inerente dintre puteri și pregătirile pentru împărțirea Poloniei se aflau într-un stadiu avansat, ceea ce a determinat o modificare a poziției Curții de la Viena.

Aceasta, după ce garantase, în tratatul de subsidii din anul 1771, independența Poloniei se arăta dispusă să participe la împărțirea acesteia și a Imperiului Otoman,

¹¹⁸ Pentru detalii, vezi Eudoxiu de Humuzaki, *Documente*, Supliment I/1, p. 860; S.M. Soloviev, *op.cit.*, Kniga XIV, p. 402-404; E.I. Drujinina, *op.cit.*, p. 130-131; Albert Sorel, *op.cit.*, p. 123.

¹¹⁹ Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 176; vezi și Albert Sorel, *op.cit.*, p. 32-33; 35; Harald Heppner, *Österreich und die Donaufürstentümer 1774-1812*, Gratz, 1984, p. 9-10.

¹²⁰ Cf. Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 182.

¹²¹ Cf. *Ibidem*.

¹²² *Ibidem*, p. 183.

¹²³ *Ibidem*, p. 177.

¹²⁴ N. Iorga, *Acte și fragmente*, Vol. II, p. 48.

¹²⁵ Cf. Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 190.

¹²⁶ Cf. *Ibidem*.

¹²⁷ Nicolae Iorga, *Acte și fragmente*, Vol. II, p. 51, 56-57.

¹²⁸ Humuzaki, *Documente*, Supliment I/1, p. 859.

¹²⁹ Cf. S.M. Soloviev, *op.cit.*, Kniga XIV, p. 557-558; Albert Sorel, *op.cit.*, p. 200; Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 193; Veniamin Ciobanu, *capitolul 1699-1815*, p. 40.

vizând Oltenia și Belgradul, în afara unor părți din Polonia¹³⁰. Dezvăluirea conținutului tratatului de subsidii otomano-austriac a provocat iritarea Rusiei. Aceasta a propus anexarea de către austrieci a Serbiei, sperând să le abată atenția de la Principate și să-i învrăjbească cu Imperiul Otoman, deoarece, pentru Poartă, Serbia, stăpânită de Curtea de la Viena, ar fi fost ca „une épine au pied”¹³¹.

Pentru a descuraja alte tendințe expansioniste, vizând Principatele, cancelarul Rusiei, Panin, a declarat, la 28 ianuarie 1772, că, în cazul când țara lui ar fi fost silită să lupte pe două fronturi, cu Imperiul Otoman și, poate, și cu Austria, va deplasa forțat creștinii din Moldova și Țara Românească în Rusia, transformând cele două Principate în deșert, după care toată forța Rusiei ar fi direcționată spre Crimeea¹³². Dezvoltarea acțiunilor militare habsburgice în Polonia ar fi determinat Rusia să încheie, fără nici un fel de mediere, pacea cu Imperiul Otoman¹³³.

După calmarea spiritelor, reprezentanții beligeranților și cei ai puterilor mediatore s-au întrunit la masa tratativelor, cu ocazia lucrărilor Congresului de pace de la Focșani. Conducătorul delegației ruse, prințul Alexei Orlov, primise instrucțiuni să se concentreze asupra problemei hanatului Crimeii, care trebuia desprins de Poartă. În agenda diplomatică a prințului figura și problema Principatelor, intenționându-se ocuparea temporară a acestora, ca o compensație de război, pe termen de 25 de ani¹³⁴. Cancelarul Panin lua în calcul și formula retrocedării Principatelor către Poartă, în condițiile în care acestea se închinaseră, odinioară, Imperiului Otoman. Dacă partea otomană ar fi refuzat, diplomații ruși trebuiau să revină asupra variantei independenței Principatelor¹³⁵.

Pe acest fundal tensionat, cancelarul Kaunitz s-a adresat ministrului plenipotențiar al Rusiei, la Viena, prințul Golișin, informându-l că trupele austriece au început deplasarea pentru ocuparea districtelor care reveniseră Curții de la Viena, în urma primei împărțiri a Poloniei. Totodată, solicita ca ofițerii ruși să se înțeleagă cu cei austrieci, în problema trecerii trupelor imperiale prin Moldova¹³⁶. Inițial, reacția părții ruse a fost de a respinge varianta trecerii trupelor austriece prin Moldova, considerându-se că acest fapt era irealizabil¹³⁷.

În luna septembrie 1772, lucrările Congresului de la Focșani au fost întrerupte¹³⁸, pentru că otomanii acceptau doar să trateze cu îngăduință raialele care, în timpul războiului, s-au opus Porții Otomane și au fost aliatele Rusiei. Consiliul Imperial al Rusiei a decis să solicite Porții reluarea tratativelor, recurgând, la nevoie, la demonstrații militare sud-dunărene. În final, dacă otomanii nu cedau, Principatele trebuiau evacuate, iar populația deplasată în Rusia¹³⁹.

Semnificativ este faptul că, în timpul lucrărilor Congresului de la Focșani, au fost invocate și așa-zisele capitulații¹⁴⁰, al căror conținut era cunoscut de ruși încă din

¹³⁰ Albert Sorel, *op.cit.*, p. 216.

¹³¹ Nicolae Iorga, *Acte și fragmente*, Vol. II, p. 66.

¹³² Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 193.

¹³³ S.M. Soloviev, *op.cit.*, Kniga XIV, p. 538-539; 548-549.

¹³⁴ Cf. E.I. Drujinina, *op.cit.*, p. 128-133.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 132.

¹³⁶ Nicolae Iorga, *Acte și fragmente*, Vol. II, p. 67.

¹³⁷ Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 195.

¹³⁸ Pentru amănunte, vezi Andrei Oțetea, *Contribuție la chestiunea orientală*, p. 110; *Cronici turcești privind Țările Române*, Extrase, Vol. III, p. 371.

¹³⁹ S.M. Soloviev, *op.cit.*, Kniga XIV, p. 548-549.

¹⁴⁰ Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 196.

anul 1711¹⁴¹.

Demersurile unei delegații boierești din Țara Românească, pe lângă plenipotențiarul austriac Thugut, căruia i se solicita ca Austria să sprijine obținerea neatâmării Principatului față de Poartă, au fost direcționate către delegația rusă, fiind astfel recunoscută preponderența Rusiei în Principate¹⁴². Reprezentanții unei grupări boierești din Moldova au solicitat sprijinul Austriei pentru înlăturarea dominației otomane¹⁴³, în timp ce delegații din celălalt Principat au cerut neatâmarea. Pentru o mai bună susținere a cauzei lor, membrii grupării au trimis un agent la Viena¹⁴⁴.

Prințului Alexei Orlov i s-a solicitat acordul pentru o garanție colectivă a noului statut, care se spera a se atribui Țării Românești, în cazul înlăturării dominației otomane: „(să fim asigurați, sub ocrotirea celor trei mari autocrați, al Rusiei, al Austriei și al Prusiei)”¹⁴⁵, în schimbul unui tribut către Poartă, achitat prin intermediul miniștrilor plenipotențieri ai Rusiei, Austriei și Prusiei la Istanbul¹⁴⁶. Reprezentanții boierilor și ai clerului din Moldova au cerut și feldmareșalului Rumianțev să fie ajutați la „întărirea patriei” lor¹⁴⁷.

Înteruperea negocierilor de la Focșani a fost urmată de o serie de succese militare rusești, în urma cărora s-au reluat demersurile diplomatice pentru încheierea păcii, în luna noiembrie 1772, la București. Între timp, Rusia îl forțase pe hanul Crimeii să-și proclame independența, sub protecția Curții de la Petersburg. Obreskov, conducătorul delegației ruse, a reluat în cursul tratativelor de la București discuțiile privind soarta Principatelor Române¹⁴⁸.

Imperiului Otoman, după mai multe runde de negocieri, i se propuneau trei variante: independența Principatelor, stăpânirea lor de către Rusia timp de trei decenii sau restituirea lor către Poartă, în schimbul a 30 milioane de ruble, plătitbile Rusiei¹⁴⁹. Ca o completare la ultima variantă, Obreskov a înaintat Porții 11 condiții, privind retrocedarea, dintre care menționez: amnistiarea locuitorilor; revenirea Principatelor la statutul din timpul domniei sultanului Mehmed al IV-lea; plata unui tribut, din trei în trei ani, prin reprezentanți proprii; numirea lui Grigore al III-lea Ghica domn în Moldova; libertatea bisericii ortodoxe; restituirea pământurilor luate mănăstirilor; dreptul de strămutare pentru locuitorii Principatelor în „alte locuri (adică în Rusia - n.l.s.); să nu li se impună contribuții, plăți pentru anii de război și pentru următorii doi ani; miniștrii Rusiei la Poartă să poată interveni în favoarea Principatelor¹⁵⁰.

În cadrul unei întâlniri, de la începutul lunii februarie 1773, Obreskov a solicitat, în mod expres, numirea lui Grigore al III-lea Ghica domn ereditar în Moldova și plata unui tribut, din trei în trei ani, după modelul Raguzei¹⁵¹.

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² „Delegații moldoveni (ale căror memorii s-au pierdut sau nu au fost încă descoperite) și munteni, în deplină conlucrare, au purtat convorbiri cu plenipotențiarii rusi, austrieci și prusieni, pe tema independenței Principatelor. În sfârșit, ei au depus memorii, de un remarcabil interes istoric, și așa-zisele capitulații” (cf. *Ibidem*, p. 197).

¹⁴³ Cf., Nicolae Iorga, *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 488.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p. 490.

¹⁴⁵ Cf. Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 197.

¹⁴⁶ Cf. *Ibidem*, p. 197-198.

¹⁴⁷ Cf. *Ibidem*, p. 198.

¹⁴⁸ Cf. E.I. Drujinina, *op.cit.*, p. 202-203.

¹⁴⁹ *Ibidem*.

¹⁵⁰ Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 199.

¹⁵¹ *Ibidem*, p. 198.

Datorită presiunilor puterilor mediatore asupra Rusiei în problema Principatelor, devenise evident că varianta stăpânirii lor de către ea nu avea nici o șansă de realizare. Iată de ce eforturile părților implicate în negocierile de la București urmăreau stabilirea condițiilor retrocedării Principatelor către Poartă, fără a exclude definitiv varianta unui „stat tampon”, prin care cele două provincii să devină un „hotar între toți, fiind ocrotite de toți”¹⁵².

Reprezentanții boierilor din Principate au înmănat lui Obreskov o versiune lărgită a capitulațiilor depuse la Congresul de la Focșani, în scopul întăririi documentației pentru eventuala susținere a consolidării autonomiei Principatelor și a revenirii la domniile pămâtenesc¹⁵³. Grupările boierești au încercat, după cum am mai arătat, acreditarea unor agenți fie la Viena, fie pe lângă Obreskov. Au recurs inclusiv la oferte bănești care să sensibilizeze pe unii dintre diplomații implicați în tratativele de la București să susțină cauza Principatelor¹⁵⁴.

Curtea de la Viena, după ce a ajuns la concluzia că achiziționarea Olteniei ar fi fost mai mult o povară, s-a reorientat, preferând malul stâng al Dunării, lângă Orșova¹⁵⁵.

Diplomația franceză, căreia papalitatea îi ceruse să împiedice Rusia să obțină, la masa tratatelor, protectoratul asupra creștinilor ortodocși din Imperiul Otoman, privea cu interes sporit spre Principate, existând preocupări pentru înființarea unui consulat francez în regiune¹⁵⁶. De altfel, Saint-Priest informase pe superiorii săi că deținea indicii, potrivit cărora, în luna ianuarie 1774, diplomația rusă sugerase cancelarului Kaunitz că Austria ar fi putut primi o parte din Moldova, pentru facilitarea legăturilor cu noile achiziții din Polonia¹⁵⁷.

În ceea ce-i privește pe reprezentanții politici ai românilor din Principate, ei aveau trei variante de posibilă rezolvare a problemei statutului Moldovei și al celui al Țării Românești, expuse de marele spătar Mihai Cantacuzino lui Rumianțev, la Iași, în vara anului 1774. Una dintre acestea avea în vedere trecerea Principatelor sub stăpânirea Rusiei, a doua ar fi fost să rămână „slobode”, sub protecția Rusiei, a Austriei și a Prusiei și să dea tribut Porții. Ultima era intrarea Principatelor sub protecția Curții de la Viena. Este evidentă tentativa grupărilor boierești de a înlătura dominația Porții și intenția de conservare a drepturilor și privilegiilor, pentru ansamblul boierimii din Principate¹⁵⁸.

Concomitent cu preocupările protagoniștilor războiului dintre anii 1768 și 1774 și ale puterilor mediatore, Principatele au intrat, mai mult ca altă dată, în atenția opiniei publice occidentale. Aceasta făcea analogii între statutul lor și cel al Poloniei, o țară de referință, la interferența dintre Occidentul dezvoltat, zona etalon a epocii, și Orientul Europei. Voltaire, de exemplu, prezentând cititorului occidental provinciile rusești¹⁵⁹, considera că, datorită unui alt nivel de civilizație și incertitudinilor privind

¹⁵² *Ibidem*, p. 199; vezi, în acest sens, și I.S. Dostian, *Rossiiia i balkanskii vopros (iz istorii russkikh-balkanskikh politiceskikh sveazei v pervoi treti XIX v.)*, Moskva, 1972, p. 35 și urm.

¹⁵³ Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 200.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 201.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ Cf. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente*, Supliment I/1, p. 893-895, 897.

¹⁵⁷ Cf. *Ibidem*, p. 888.

¹⁵⁸ Pentru detalii, vezi Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 203.

¹⁵⁹ Vezi, în acest sens, Larry Wolff, *op.cit.*, p. 259-262.

situația geopolitică¹⁶⁰, nu se mai știa unde se termina Europa și unde începea Asia¹⁶¹, zona de tranziție dintre cele două continente fiind Orientul Europei¹⁶². Polonia, una dintre componentele sistemului francez de alianțe continentale, cunoscut sub denumirea „Barrière de l'Est”, alături de Imperiul Otoman și Suedia, ar fi trebuit, în viziunea diplomației franceze, să stopeze, chiar și în caz de dezmembrare, expansiunea Rusiei spre centrul și vestul Europei¹⁶³.

Într-un raport din 17 octombrie 1774, trimis la Stockholm de diplomatul suedez Ulrik Celsing¹⁶⁴, după întrevederea pe care a avut-o cu fostul mare dragoman Alexandru Ipsilanti, la 28 septembrie 1774, erau incluse prevederile Tratatului de pace de la Küciuk-Kainargi, însoțite de un comentariu al ambasadorului Franței la Istanbul, contele de Saint-Priest, în legătură cu cauzele care au dus la înfrângerea Porții Otomane și consecințele grave, pentru Imperiul Otoman, ale Tratatului de pace de la Küciuk-Kainargi¹⁶⁵.

Comentariul contelui de Saint-Priest figurase și într-o anexă a unui alt raport, trimis de Ulrik Celsing la 3 septembrie 1774, cancelarului Suediei Ulrik Scheffer. Analizând cauzele înfrângerii Porții Otomane în ultima fază a războiului cu Rusia, dintre anii 1768 și 1774, ambasadorul Franței la Istanbul „ose croire que si le defunt Grand Visir (Mehmed Paşa Musinzade – n.L.S.) avoit les idées de conduite militaire contenues dans l'office présenté le 3 de Mai à la Sublime Porte, qui eu auroit ordonné l'exécution, le fil des opérations n'auroit pas conduit à une paix desastreuse, faite sur l'épée de l'Ennemi et consequement ignominieuse”¹⁶⁶.

Referitor la protectoratul rusesc asupra bisericii creștin-ortodoxe din Imperiul Otoman, se consemna în raport că ortodocșii din Imperiu, sub pretext religios, au intrat sub protecția Rusiei. În cazul unui război cu otomanii, Rusia nu ar fi ezitat să provoace o rebeliune generală a coreligionarilor ei¹⁶⁷, pentru a obține câștig de cauză.

¹⁶⁰ „În 1720, la Nürnberg, Johann Homann a publicat o hartă cu «Europa Eclipsată», adică Europa anului 1706, pe care Ungaria și Transilvania erau separate prin culoarea lor verde de celelalte țări. În 1743, Johann Hass a întocmit o hartă a Europei, publicată de urmașii lui Homann, care încă mai insista asupra unei Ungarii separate, care, în acest caz, includea și Moldova, Valahia și Bulgaria; această hartă a fost retipărită în 1777” (cf. *Ibidem*, p. 219); vezi, în acest sens, și *Ibidem*, p. 244; Joseph Marshall, *op.cit.*, p. 182-185.

¹⁶¹ Larry Wolff, *op.cit.*, p. 279.

¹⁶² Polonia, aflată într-o confruntare dramatică cu Rusia și suferind o primă împărțire în anul 1772, a încercat să reactiveze sprijinul Franței, trimițând, în acest scop, la Paris, pe Michael Wielhorski, emisar al Confederației de la Bar. Singura reușită a acestuia a fost doar o captare a atenției unora dintre autoritățile intelectuale de marcă ale epocii, relatările polonezului fiind ulterior folosite de Rousseau, în lucrarea *Considerații*, publicată în limba franceză, la Londra, în 1775. Filosoful se adresa polonezilor, elogiindu-i că și-au apărut libertatea împotriva unui dușman „puternic și viclean” (cf., *Ibidem*, p. 312-313).

¹⁶³ Cf. Germaine Lebel, *op.cit.*, p. 51-52; vezi, în acest sens, și Veniamin Ciobanu, *Principatele Române în cadrul Problemei Orientale*, în *Istoria Românilor*, Vol. VI, *Românii între Europa clasică și Europa Lumii* (1711-1821), București, 2002, p. 601.

¹⁶⁴ Veniamin Ciobanu, *Tratatul de la Küciuk-Kainargi*, p. 181.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 189, anexa 4.

¹⁶⁶ Idem, *Noi informații documentare privind evoluția problemei orientale (sfârșitul sec. XVIII)*, în *All'Al, Omagii profesorului Dan Berindei, XXXIX-XL*, 2002-2003, p. 671. „Les clefs de la mair noire, Kinburn, Chertsch, Zenikale restent entre les mains de la Russie. Sous pretext de Garnisons dans ces 3 places, Elle y entretiendra des armées. De navires Marchands en nombre illimité, ainsi que le traité l'autorise, y seront rassemblés en un clin d'oeil pour le transport de ses troupes... Les Tartares asservis sous le joug, sous une fausse ombre l'indépendance, formés aux évolutions Militaire, assuront une Chavalerie nombreuse et enfin, au moment de ou on s'y attendra le moins, toutes ces forces reunies seront transportées en deux fois vingt quatre heures à l'entrée du Canal de la mer noire (strâmtoarea Bosfor – n.L.S.)” (cf. *Ibidem*).

¹⁶⁷ Idem, *Tratatul de la Küciuk-Kainargi*, p. 192. În anexa raportului adresat de Ulrik Celsing cancelarului

Tratatul de la Küciuk-Kainargi, al cărui conținut a fost îndeajuns analizat de către istorici, a marcat, în evoluția *problemei orientale*, o etapă semnificativă. Prin aplicarea lui au fost satisfăcute majoritatea pretențiilor anterioare ale Rusiei față de Poartă. Hanatul Crimeii, incluzând Crimeea propriu-zisă și Bugeacul, o parte din Kuban și Azovul, a devenit independent¹⁶⁸, în principiu hanul nefiind subordonat nici Rusiei, nici Porții. Rusia se obliga să dea tătarilor, conform articolului 3, întreaga zonă dintre Bug și Nistru, exceptând fortăreața Oceakov care rămânea sub stăpânirea Porții. Rusia obținea ieșirea la Marea Neagră, precum și libertatea ca flota ei comercială să navigheze pe toate mările care scăldau teritoriile controlate de otomani, având intrarea liberă în Strâmțori. Comerțul rus era permis în cuprinsul Imperiului Otoman, atât pe uscat, cât și pe apă, navigând chiar pe fluviul Dunărea, cu privilegiul comerciale similare cu cele ale francezilor și englezilor. Cât privește Principatele, acestea erau restituite Porții, condiționat. Dintre condiții, reamintesc: amnistia completă și repunerea în drepturi a tuturor locuitorilor Principatelor care fuseseră potrivnici Porții; practica liberă a religiei creștine; construirea de noi biserici și repararea celor vechi; restituirea terenurilor din jurul raialelor Brăila, Hotin, Bender ș. a., însușite prin abuz de la proprietarii români de autoritățile otomane; respectarea clericilor români; permisiunea pentru orice locuitor de a pleca în alt stat, cu toate bunurile; anularea vechilor datorii ale populației, în bani sau de altă natură; eliminarea de către Poartă a unor abuzuri de natură administrativă. Se renunța la plata tributului, pentru perioada războiului și pe un interval de încă doi ani. Noii domni numiți în Principate¹⁶⁹ puteau să acrediteze la Istanbul câte un însărcinat cu afaceri, acesta beneficiind de prevederile dreptului internațional public și, foarte important pentru poziția Rusiei față de Principate, ambasadorul rus de la Istanbul putea „să vorbească” în favoarea Principatelor¹⁷⁰.

În conținutul tratatului au apărut și unele dintre revendicările anterioare ale românilor¹⁷¹, dar au existat și unele prevederi care lezau interesele boierimii autohtone. De exemplu, cele care se refereau la libertatea locuitorilor de a părăsi

Suediei, la 3 septembrie 1774, a fost reluată opinia ambasadorului Franței, contele de Saint-Priest, cu privire la situația ortodocșilor din Imperiul Otoman: „Le pis est que le droit de proteger la Religion greque, acquis par le dernier traité à la Russie, facilitera dans cette nation des intrigues déjà trop repandues come cette guerre l'a prouvé. La Sublime Porte est à porté d'être informée combien des Grecs ont porté les armes dans l'armée Russe. Ils peuvent servir dans une nouvelle guerre à former au centre de la Roumelie des Armées de rayas (sujets Chrétiens) auxquels il suffira à la Russie d'apporter des armes. Que pourroit-on opposer à une invasion soudain?” (cf. idem, **Noi informații documentare privind evoluția problemei orientale**, p. 671).

¹⁶⁸ Pentru detalii, vezi **Le Khanat de Crimée dans les Archives du Musée du Palais Top-Kaapi**, Paris, 1978, p. 16 și urm. Contele de Saint-Priest, ambasadorul Franței la Istanbul, era de părere că „La Sublime Porte doit en faire la matière de ses réflexions. Ne doit Elle aussi prendre en consideration l'inconvenient de livrer à la Russie les Tartares, Nation Musulmane, qui vient de se montrer si fidele et si courageuse; car on le repete, l'indépendance supposée, n'es qu'un projet de les rendre esclaves ainsi que leur freres de Casan...L'ambassadeur estime donc que la Porte doit pour sa Sureté, pour Sa Gloire, pour sa justice dire aux Tartares: suspendre la ratification pour éviter une nouvelle rupture” (cf. Veniamin Ciobanu, **Noi informații documentare privind evoluția problemei orientale**, p. 671-672).

¹⁶⁹ La trei ani de la încheierea tratatului de la Küciuk-Kainargi, Peyssonnel susținea că existase un articol secret care obliga Poarta să nu destituie nicodată pe principii care fuseseră investiți, nici să numească alții, în locul lor, fără asentimentul Rusiei, angajamentul fiind, mai mult ca sigur, doar „verbal”; (cf. Andrei Oțetea, **Contribuție la chestiunea orientală**, p.114). Referiri la acest presupus articol secret am întâlnit și la Germaine Lebel, **op.cit.**, p. 53.

¹⁷⁰ Veniamin Ciobanu, **La granița a trei imperii**, Iași, 1975, p. 41-42.

¹⁷¹ Leonid Boicu, **op.cit.**, p. 204.

Principatele, cu toate bunurile, pentru a se stabili în alt stat. O asemenea prevedere avea ca scop atragerea unei părți a populației spre întinsele stepe din sudul Rusiei, unde forța de muncă era deficitară¹⁷². Prin „reconfirmarea autonomiei Principatelor, prin lărgirea fisurii produse în monopolul otoman (care nu a fost niciodată total), asupra comerțului exterior, prin reglementarea raporturilor româno-otomane, în toată întinderea lor”¹⁷³, Tratatul de la Küciuk-Kainargi a prezumat detașarea Principatelor Române de Imperiul Otoman.

Prevederea privind permisiunea acordată ambasadurilor Rusiei, la Istanbul, „să poată vorbi în favoarea Principatelor”, nu însemna că Rusia devenise, formal, juridicește, protectora lor, în tratat nefiind utilizat termenul de „protectorat”.

În practica politică Rusia a reușit, totuși, pe parcursul evoluției ulterioare a *problemei orientale*, să transforme permisiunea de a vorbi în favoarea Principatelor, într-un drept de intercesiune și, apoi, de protectorat¹⁷⁴.

Unii istorici au considerat că pacea din anul 1774 a marcat începutul disoluției Imperiului Otoman, mai ales în Europa, prevederile tratatului conținând germenii unui alt tratat, cel de la Adrianopol, din anul 1829¹⁷⁵.

Les implications roumaines à l'évolution de la *Question d'Orient* dans les décennies 7-9 du XVIIIe siècle Résumé

Les dernières décennies du XVIIIe siècle furent caractérisées, en ce qui concerne les rapports roumano-polonais, par les mêmes anciennes tendances de la monarchie et d'une partie des magnats envers les Principautés Roumaines, en général, et la Moldavie, en particulier. Ces relations ont été abordées en tenant compte des nouveaux éléments qui étaient intervenus dans l'histoire politique intérieure et extérieure des deux Principautés et de la Pologne, que sur le plan international.

La nécessité d'améliorer les rapports avec la Porte ottomane, qui continuait à constituer l'une des conditions essentielles de la stabilité du nouveau régime politique institué en Pologne, n'empêcha pas le roi, dans les circonstances où la fin de la crise orientale semblait imminente, à rendre de nouveau actuel projet chimérique de l'incorporation de la Moldavie et de la Valachie à la Pologne. L'échec de cette orientation raffermi la conviction nourrie par „le parti patriotique”, que les objectifs de la politique polonaise dans le sud-est de l'Europe auraient plusieurs chances de réalisation si les Principautés Roumaines continuaient à rester sous la domination ottomane.

L'évolution historique de la Pologne et celle des Principautés Roumaines dans les trois dernières décennies du XVIIIe siècle et dans la première moitié du siècle suivant ont beaucoup de traits communs.

Situées au carrefour des routes qui menaient soit vers l'Europe centrale, soit vers les bouches du Danube et la Mer Noire, elles continuaient à constituer l'objet de dispute des grands empires, qui convoitaient la suprématie politique de ces zones.

L'importance politique des Principautés Roumaines dans la zone s'explique par le fait qu'elles continuaient à bénéficier non seulement d'une position géographique, mai également d'une situation politique spéciale. L'aggravation de la question orientale et, en même temps, du problème polonaise, a mis les grandes puissances européennes devant certains problèmes particulièrement compliqués, dont la solution dépendait, premièrement, du destin des Principautés Roumaines et de la Pologne.

¹⁷² Vezi G.S. Grosul, *op.cit.*, p. 25-30.

¹⁷³ Leonid Boicu, *op.cit.*, p. 204.

¹⁷⁴ *Ibidem.* p. 205.

¹⁷⁵ *Ibidem.* p. 204.